

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ ЙОСИПА ЙОСИПОВИЧА СІКУРИ

11 грудня 2015 року відійшов у вічність відомий учений-ботанік та організатор науки, доктор біологічних наук, професор, зарубіжний член Угорської академії наук, дійсний член Академії екологічних наук Республіки Молдова Йосип Йосипович Сікура.

Й.Й. Сікура народився 7 грудня 1932 року в м. Мукачеве в родині робітників. Навчався в місцевій середній школі № 2, а потому — в Мукачівському сільськогосподарському технікумі, який закінчив із відзнакою. Упродовж 1950–1955 років він — студент біологічного факультету Ужгородського державного університету (УжДУ). Отримавши диплом, працює вчителем у середній школі с. Люта (1955–1956) і методистом обласної станції юних натуралістів у м. Ужгороді (1956–1957), згодом — старшим геоботаніком ґрунтово-дослідницької партії УжДУ, де вивчає природні луки та пасови-

ща Закарпаття й опрацьовує методи поверхневого та докорінного поліпшення цих угідь (1957–1959), пізніше керує гірським стаціонаром УжДУ на полонині Рівна (1959–1960).

У 1960 р. Й.Й. Сікура переїздить до Києва і працює в Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР (тепер — Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України — НБС). Допитливий, цілеспрямований, він уже тоді визначив свій шлях у науку: ботанік, систематик, інтродуктор. Добре знав рослини та латину, чим не завжди могли похизуватися інші колеги. У Ботанічному саду Йосип Йосипович пройшов шлях від молодшого наукового співробітника до завідувача відділу природної флори (1975–1991) та головного наукового співробітника (1991–1993). Його наукові інтереси були зосереджені на вивченні флори гірських і пустельних районів Середньої Азії та Казахстану з метою збагачення флори України цінними видами рослин. Очолюючи відділ, велику увагу приділяв дослідженням флори багатьох регіонів СРСР, організовував численні експедиції, був куратором ботаніко-географічної ділянки «Середня Азія та Казахстан», рослинний склад якої суттєво збагатив сотнями інтродукованих видів, привезених ним із численних експедицій до Тянь-Шаню, Паміро-Алаю, Джунгарського Алатау, пустель Муюнкуми, Каракуми, Кизилкуми, Туркмено-Хорасанських гір. Створена Йосипом Йосиповичем жива колекція середньоазійських рослин налічувала понад 600 видів, а гербарний матеріал — більше 10 тисяч зразків. Чільну увагу вчений приділяв проблемі збереження генофонду рослин природної флори, зокрема охороні ендемічних, рідкісних і зникаючих видів. Уперше в Україні Й.Й. Сікура зібрав колекцію декоративних геофітів (107 видів) і створив гербарій інтродукованих рослин.

© Є.Й. АНДРИК, С.В. КЛИМЕНКО, Е.І. КОГУТ,
Г.М. МУЗИЧУК, І.І. ОРОС, В.В. ПРОТОПОПОВА,
М.В. ШЕВЕРА, 2016

Ботаніко-географічні ділянки – саме за цим принципом планувалася науково-організаційна діяльність Ботанічного саду. Засновник і директор Саду академік АН УРСР Микола Миколайович Гришко, як і його однодумці, вважав, що в такий спосіб можна репрезентувати багату флору різних регіонів країни. Ботаніко-географічні ділянки мали бути основою для досліджень інтродукованих рослин, оцінювання їхньої адаптації, успішної (чи неуспішної) інтродукції рослин у нових кліматичних умовах, порівняння їх поведінки з аборигенними видами і, зрештою, створення інтродукційних популяцій, зокрема зникаючих і рідкісних видів. Такі ділянки, як і інші експозиції Ботанічного саду, виконують важливу просвітницьку роль: численні відвідувачі – науковці, студенти, аматори знайомляться з досі незанимає рослинами. За ініціативою вченого було створено ділянку «Система рослин», де різні рослини висаджували за певною філогенетичною системою. Цю науково обґрунтовану, надзвичайно насичену найрізноманітнішими представниками систематичних груп ділянку, було обсаджено кніфофією – яскравою декоративною і малознаною для багатьох рослиною, що неодмінно привертала увагу відвідувачів.

Творчими та популярними у ботаніків були «Дні Флори», які організовували науковці відділу природної флори, зазвичай у травні, коли все довкола цвіло та буяло. Відділ природної флори завжди був провідним науковим підрозділом Ботанічного саду, а науковців пов'язували творчі контакти з багатьма відомими ботаніками. Це масштабне наукове співробітництво у 1960–1990-ті роки заохочував і підтримував директор Ботанічного саду академік АН УРСР Андрій Михайлович Гродзинський. Сад відвідували видатні діячі науки – В.Г. Хржановський, В.М. Тихомиров, А.М. Семенова-Тянь-Шанська, А.І. Галушко, М.В. Цицин, К.А. Соболевська, В.І. Кефелі, Б.М. Міркін, І.Ю. Коропачинський та багато інших. Творча дружба поєднала Йосипа Йосиповича з талановитим російським ботаніком-інтродуктором, членом-кореспондентом Російської АН О.К. Скворцовим (Головний ботанічний сад імені М.В. Цицина РАН, м. Москва), разом вони побували в експедиціях у Середній Азії та на Закарпатті.

Й.Й. Сікура розробив низку теоретичних положень у галузі інтродукції, які ґрунтуються на прин-

Т.М. Червченко, Й.Й. Сікура, С.В. Клименко: екскурсія на Медео під час Всесоюзного ботанічного з'їзду (Алма-Ата, 1988).

ципах адаптації видів (на прикладі рослин із різних зон Середньої Азії та Казахстану) до нових едафо-кліматичних умов шляхом створення штучних популяцій інтродукованих деревних, кущових і трав'янистих видів. Учений запропонував прийоми формування рослинних комплексів, які імітують у мініатюрі ландшафт, флору та рослинність окремих регіонів Землі, розробив питання про співвідношення різних життєвих форм у таких антропогенно-контрольованих рослинних угрупованнях і визначив особливості розміщення видів відповідно до їхніх аутокологічних вимог і ритмів розвитку. Широкий екологічний експеримент, проведений Йосипом Йосиповичем у природних умовах України з використанням понад 500 інтродукованих рослин, узагальнення отриманих ним результатів суттєво розширюють знання щодо оптимуму та норми реакції різних видів, важливі для виявлення широти фенотипічної мінливості генотипів. Значна частина інтродукованих Й.Й. Сікурою рослин увійшла до колекційного фонду декоративних, лікарських, пряно-смакових видів НБС і поповнила асортимент рослин з метою озеленення, виробництва сировини для лікарських препаратів і харчової промисловості. Представлений у наукових працях ученого надзвичайно багатий і різноплановий фактичний матеріал, що відображає особливості онтогенезу низки декоративних, лікарських

Академіки Угорської АН — Аттіла Боргіді (Attila Borhidi) та Йосип Сікура

та інших економічно цінних видів і різних категорій охоронюваних рослин, становить наукову основу для розробки агротехніки їх вирощування в культурі та для запобіжного *ex situ* збереження.

За вагомий теоретичний і практичний внесок у науку Й.Й. Сікура нагороджено золотою, срібною та бронзовими медалями Виставки досягнень народного господарства СРСР. Він успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Декоративні геофіти флори Середньої Азії та Казахстану і можливості їх використання на Україні» (1967) та докторську — «Переселення рослин природної флори Средней Азии и Казахстана на Украину» (1982). У 1989 р. Й.Й. Сікурі було присуджено звання професора. Він створив в Україні школу інтродукторів, керував п'ятнадцятьма кандидатськими дисертаціями аспірантів і здобувачів, був науковим консультантом двох докторських робіт.

Упродовж 1993–2012 років Й.Й. Сікура працював головним науковим співробітником Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України, брав участь в українсько-німецько-американському (венесуельському) проекті, присвяченому пошуку видів природних флор Євразії та Південної Америки, цінних для їхнього подальшого використання в медицині, ветеринарії та рослинництві. Йосип Йосипович був ініціатором створення наукового гербарію цього Інституту, який тепер нараховує 30 тисяч гербарних зразків, що репрезентують понад 17 тис. видів рослин з Європи, Азії, Африки та Південної Америки. Він щедро передавав свої знання молодому поколінню:

ще з 1992 р. методом дистанційного навчання читав цикл лекцій для студентів університетів Угорщини: «Типи пустель Середньої Азії, їхні флора та рослинність»; «Флора та рослинність Східного Тянь-Шаню»; «Флора та рослинність Західного Тянь-Шаню»; «Особливості флори Джунгарського Алатау»; «Метод створення колекцій у ботанічних садах за ботаніко-географічним принципом». У цей час він багато публікувався. У співавторстві з колегами Й.Й. Сікура підготував серію видань «Морфологія плодів та насіння квіткових рослин світової флори» (2005–2014), де опрацьовано морфологічні особливості представників різних родів. В окремих монографіях здійснено огляд видів родів *Eremurus* M. Bieb. (*Liliaceae*) (2006), *Juno* Tratt. (*Iridaceae*) (2006, 2011), *Tulipa* L. (*Liliaceae*) (2009), *Allium* L. (*Alliaceae*) (2010), *Iris* L. (*Iridaceae*) (2010), *Tamarix* L. (2012) світової флори тощо. Узагальнено цікаву інформацію в книзі «Декоративные растения природных флор» (Сікура и др., 2009). Кілька монографій присвячені питанням інтродукції рослин — «Інтродукція рослин (її значення для розвитку цивілізацій, ботанічної науки та збереження різноманіття рослинного світу)» (Сікура, Капустян, 2003), «Переселение растений природной флоры Средней Азии на Украину (итоги интродукции)» (Сікура, 1982).

Працюючи в іншій установі, Йосип Йосипович часто бував у НБС імені М.М. Гришка НАН України, завжди привозив, приносив щось цінне — рослини, насіння, гербарії, зберігав творчі стосунки з багатьма науковцями, радів здобуткам співробітників Ботанічного саду. На пропозицію підвести його на якусь ділянку (сад займає площу близько 130 га) відповідав: «Ні, я піду пішки. Тут, у саду, і мій невеликий внесок у флористичне багатство. Я люблю його стежки-доріжки».

Малою батьківщиною Йосипа Йосиповича було Закарпаття, він любив його людей, природу, історію, культуру. За першої-ліпшої нагоди відвідував рідні місця. Вже в поважному віці взяв на себе складну, але шляхетну місію — від 2011 року очолив Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, аби сприяти розвитку українсько-угорських взаємин. У цьому вищій повною мірою розкрився талант Йосипа Йосиповича як педагога й організатора науки. Його лекції відзначалися змістовністю і цікавим викладом матеріалу, що ґрунтувався як на багатих знаннях, так і на досвіді та враженнях від здійснених експедицій. Ста-

раннями вченого у с. Береги було закладено інститутський ботанічний сад, розвитком якого Йосип Йосипович опікувався з великим ентузіазмом і захопленням. На невеликій ділянці, близько півгектара, він сам і разом з помічниками висаджував рідкісні та господарсько цінні рослини, особливо популяризував *Poncirus trifoliata* (L.) Raf., плодами якого щедро частував мешканців села Береги, колег у м. Берегове, знайомих із Ужгорода та Києва, відвідувачів саду. Сад міститься поблизу старого будинку, де створено етнографічний музей угорської садиби.

За вагомих внесок у розвиток ботанічної науки Й.Й. Сікуру в 2001 р. обрано зарубіжним членом Угорської АН, а від 2008 року — дійсним членом Національної академії екологічних наук Республіки Молдова.

Й.Й. Сікура брав діяльну участь у громадському житті наукових установ НАН України. Зокрема, був головою секції «Рослинні ресурси» Проблемної ради АН УРСР та членом Проблемної ради АН СРСР, головою комісії «Теоретичні та методичні основи інтродукції рослин» Ради ботанічних садів України та Молдавії, членом редколегії журналу «Інтродукція та акліматизація рослин», організатором і відповідальним редактором наукових збірників конференцій «Вивчення онтогенезу інтродукованих видів у ботанічних садах та дендропарках СРСР» (1998–2008 рр.) тощо. Активної науково-організаторської роботи Йосип Йосипович не полишав до останнього. Свідчення цього — чудово організована та проведена в травні 2015 року Закарпатським угорським інститутом спільно з Інститутом ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, Ужгородським національним університетом, Закарпатським краєзнавчим музеєм та Угорським природничим музеєм міжнародна наукова конференція, присвячена 200-річчю від дня народження ботаніка-аматора, дослідника флори

Й.Й. Сікура під час експедиції на полонину Рівна (Закарпатська обл.). 20.08.2013 р. (з архіву Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II)

Мараморошу Людвіга Вагнера. На форумі Йосип Йосипович виступив із цікавою науковою доповіддю, брав участь у дискусіях, у ботанічній екскурсії до квітнучих нарцисів в околицях с. Буштино. Це, мабуть, була його одна з останніх зустрічей з природою і милим серцю рідним краєм. Він був щасливий і таким запам'ятається назавжди: працелюбний, людяний, інтелігентний, усміхнений, чуйний, відкритий, товариський. Його вирізняли простота у спілкуванні, доброзичливе ставлення до людей, бажання допомогти. Він цінував дотепне слово та жарт.

Світла пам'ять про Йосипа Йосиповича Сікуру, науковця, талановитого експериментатора, педагога, чуйну та добру людину назавжди збережеться в наших серцях.

*Є.Й. АНДРИК, С.В. КЛИМЕНКО, Е.І. КОГУТ,
Г.М. МУЗИЧУК, І.І. ОРОС, В.В. ПРОТОПОПОВА,
М.В. ШЕВЕРА*